

7. Поляков Б. Неосновные участники в процедуре банкротства в Украине / Б. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - №7.- С.27-30.

8. Поляков Б.М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине / Б.М. Поляков – К.: Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2003. – 440 с.

9. Практика розгляду справ про банкрутство / [Упоряд. Б.М. Поляков]. — К.: Юридическая практика, 2006. – 336 с.

УДК 342.7 (045)

МАЛИШКО В.М.,
Юридичний інститут НАУ,
доцент кафедри господарського права
і процесу, к.ю.н.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Стаття автора стосується важливої проблеми становлення правової держави – конституційно-правового статусу людини. Аналізується концепції конституційно-правового статусу та дається характеристика елементів, з яких він складається. Автор приходить до висновків, щодо приведення законодавства України у відповідність з універсальними стандартами прав людини та розроблення механізму реалізації конституційних положень.

Ключові слова: конституційно-правовий статус, громадянство, гарантії прав людини.

Мальшико В.Н. Конституционно-правовой статус человека и гарантии его защиты

Аннотация. Статья автора касается важной проблемы становления правового государства – конституционно-правового статуса человека. Анализируются концепции конституционно-правового статуса и дается характеристика элементов, из которых он состоит. Автор приходит к выводам, относительно приведения законодательства Украины в соответствие с универсальными стандартами прав человека и разработки механизма реализации конституционных положений.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус, гражданство, гарантии прав человека.

Malyshko V. Constitutionally-legal status of the person and guarantee its protection

Annotation. Article of the author concerns an important problem of formation of a lawful state – constitutionally-legal status the person. It is analyzed concepts constitutionally-legal status and the characteristic of elements of which it consists is given. The author comes to conclusions, concerning reduction of the legislation of Ukraine to conformity with universal standards of human rights and workings out of the mechanism of realization of the constitutional positions.

Keywords: constitutionally-legal status, citizenship, human rights guarantees.

Конституційно-правовий статус людини і громадянина – це визначенні Конституцією України та іншими правовими актами конституційного права місце, положення і роль людини та громадянина в суспільстві і державі.

Можна виділити чотири усталених підходи до проблеми правового статусу людини і громадянина у звичаєвому праві різних країн.

Ліберальна концепція виходить з того, що кожна людина з моменту народження наділена природою невід’ємними правами.

Колективістський підхід до вирішення проблеми прав людини, надає пріоритет не особистості, а колективу (суспільству, класам, об’єднанням).

Третій підхід до правового статусу особи пов’язаний з класичним мусульманським правом. Тут статус особи визначений за шаріатом.

Особливий підхід до правового статусу особи склався в звичаєвому праві деяких країн Тропічної Африки, Океанії та Латинської Америки. Людина тут розглядається як невід’ємна клітина племені, її права не можуть реалізуватись окремо від племені.

При підготовці нової Конституції України і, зокрема, моделі конституційного статусу особи і громадянина, взята за основу ліберальна концепція прав людини. У Конституції України із сорока восьми статей другого розділу, що присвячені правам людини і громадянина, тридцять сім стосуються безпосередньо прав і свобод [1]. У Конституції лише чотири статті закріплюють обов’язки громадян.

Це свідчить про те, що принципово новим положенням у конституційній практиці України є визнання пріоритету прав і свобод людини щодо державних та інших інтересів. Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнанні найвищою соціальною цінністю (ст.3 Конституції України). Крім того, права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а забезпечення прав і свобод людини – її головний обов’язок.

Конституційний статус людини не вичерпує усього змісту основ правового статусу людини. Доповнення конституційного статусу найважливішими положеннями низки інших правових актів конституційного законодавства дозволяє сформувати його як один із найголовніших інститутів конституційного права.

Під конституційно-правовим статусом людини розуміють загальні, основоположні начала, за допомогою яких у Конституції визначаються основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватись і розпоряджатись економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями, благами; користуватись свободою дій і поведінки в межах конституційних та інших законів.

Сутність правового статусу людини обумовлюється, насамперед, соціальними статусом людини, який визначається характером праці і власності у державі і суспільстві. Але більшою мірою характеристика цього статусу людини і громадянина пов'язана з його структурою, що складалася упродовж тривалого історичного періоду розвитку людства.

В юридичній літературі до структури правового статусу відносять різні елементи. Серед основних можна назвати громадянство, правосуб'єктність, конституційні принципи, права і свободи, обов'язки, гарантії їх дотримання. Крім того, в літературі до самостійних елементів такого статусу відносять юридичну відповідальність, інтереси людини тощо. Усі ці елементи характеризують і безпосередньо визначають місце індивіда в суспільстві і державі, тому їх можна включити до структури конституційно-правового статусу.

Перший елемент – громадянство (підданство) з давніх-давен стало визначальним елементом становища (статусу) індивіда в суспільстві і державі.

Громадянство – це вихідне начало формування як правового статусу людини в цілому, так і конституційно-правового статусу її зокрема. Саме громадянство встановлює постійний правовий зв'язок особи і держави.

Другим елементом конституційно-правового статусу людини, що пов'язаний з громадянством, є правосуб'єктність особи, тобто її правоздатність і дієздатність, у тому числі і конституційна.

До конституційних принципів, що складають третій елемент статусу людини і громадянина, відносять:

закріплення у національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права. У Конституції України відображено положення Всесвітньої декларації прав людини, яка була затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [2], а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права людини [3], Міжнародного пакту про громадські і політичні права людини, які вступили в силу у 1996 році [4];

рівноправність, тобто здійснення прав та свобод людини й громадянина не повинно порушувати права та свободи інших осіб, рівність усіх перед законом і судом та визнання прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії тощо;

невідчужуваність та непорушність основних природних прав і свобод людини та належність їх їй від народження (ст. 21 Конституції України);

гуманістична спрямованість прав і свобод;

безпосередню дію прав і свобод;

гарантованість прав і свобод людини і громадянина, що полягає в тому, що, по-перше, конституційні права і свободи гарантуються державою й не можуть бути скасовані і, по-друге, при прийнятті нових законів або внесенні до них змін не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;

єдність прав та обов'язків громадянина (ст. 23 Конституції України) полягає у тому, що не повинно бути прав без обов'язків, як не повинно бути обов'язків без прав.

Центральне місце у структурі конституційно-правового статусу людини і громадянина належить конституційним (основним) правам і свободам людини і громадянина. Усі інші елементи правового статусу ґрунтуються і об'єднуються навколо них.

Найголовніше призначення прав і свобод людини – розкриття змісту правового статусу. Крім того вони виступають як принцип конституційного устрою і визначають спрямованість діяльності держави (ст.2 і ст.18 Конституції України).

Невід'ємним елементом правового статусу людини є конституційні обов'язки. Обов'язки – це встановлені і закріплені на конституційному рівні види і міри суспільно необхідної поведінки людини і громадянина.

Самостійним і основним елементом конституційно-правового статусу людини є гарантії забезпечення конституційно-правового статусу. Серед гарантій можна виділити судовий захист прав і свобод людини, правову допомогу кожній людині, гарантії при здійсненні правосуддя тощо.

Права і свободи людини є основним елементом, ядром її правового статусу. Набуваючи свого закріплення в Конституції України, вони визначають міру можливої поведінки, відображають певні її межі, можливість користуватись благами для задоволення своїх інтересів і потреб.

Конституційні права і свободи мають свою систему і ознаки, що відрізняють їх від інших прав і свобод. По-перше, вони володіють верховенством. Усі інші права і свободи повинні відповідати їм. Вони є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод, що деталізують їх. По-друге, конституційні права і свободи є нормами прямої дії і мають гарантований захист. По-третє, вони базуються на конституційних принципах рівності для кожного і не можуть обмежуватись чи скасовуватись.

У діючій Конституції заснованій на навій концепції прав людини, перелік прав і свобод встановлені особисті, потім політичні, за ними соціально-економічні і культурні. Саме така послідовність визначена Загальною Декларацією прав людини та міжнародними пактами прав людини.

Що стосується питання класифікації прав і свобод людини, то залежно від суб'єкта їх можна поділити на права і свободи людини (особи), права і свободи громадянина, права і свободи іноземців та ін.

Права і свободи можна також поділити на індивідуальні і колективні, основні і додаткові, але все ж таки поділ на особисті, політичні, соціально-економічні і культурні, в сучасних умовах є найпоширенішою і визнаною класифікацією прав і свобод.

На відміну від особистих прав, котрі за своєю природою невідчуженні і належать кожному від народження як людині, політичні права і свободи пов'язанні з громадянством держави. Цю відміну відображає Конституція, адресуючи особисті права "кожному", політичні – "громадянам".

Інститут громадянства є найважливішою складовою частиною конституційно-правового статусу людини в державі і суспільстві і є фактором об'єднання населення в єдину могутню державу.

Сфера громадянства – це насамперед сфера суспільних відносин, яка в основному регулюється національним законодавством з урахуванням загальноновизнаних міжнародних стандартів і вимог. За інститутом громадянства стоять дуже важливі права і зобов'язання як громадян, так і держави по їх забезпеченню.

Україна, як відомо, почала застосовувати своє національне законодавство про громадянство з часу оголошення її незалежності.

В прийнятій 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет в четвертому розділі було передбачено, що Україна має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на його збереження, забезпечує рівність перед законом усіх громадян Республіки, гарантує їм права і свободи, які передбачені Конституцією України і визнаними Україною нормами міжнародного права[5]. Україна також зобов'язалась виявляти турботу і вживати заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян України, які перебувають за її межами.

З прийняттям Закону України "Про громадянство України" від 8 жовтня 1991 року розпочався процес визнання за українським народом права на постійний правовий зв'язок з власною, незалежною державою [6]. Крім того на законодавчому рівні визначається статус іноземців, біженців та інших осіб. Цей процес продовжує розвиватись до цього часу і потребує зусиль щодо його вдосконалення. При цьому повинен враховуватись не тільки власний практичний досвід, а й загальноновизнані принципи і складові частини механізму громадянства, постійного його вдосконалення. Все це свідчить про актуальність і практичне значення цього питання в сучасний період.

Важливе значення для дотримання прав людини мають гарантії.

У широкому значенні під гарантіями розуміють різноманітні засоби, що спрямовані на забезпечення реалізації встановлених законодавством прав і свобод людини і громадянина. У такому розумінні розрізняють політичні, економічні, соціальні, організаційні, правові (юридичні) та інші гарантії.

Політичні гарантії – це, відповідно, політика держави, спрямована на створення умов, що забезпечують необхідний рівень розвитку людини в державі і суспільстві. До економічних і соціальних гарантій відносять відповідні матеріальні умови і соціальне середовище, що забезпечують вільне використання людиною прав і свобод.

Але в конституційному праві більшою мірою розглядаються правові (юридичні) гарантії, тобто всі закріплені у правових актах засоби, що забезпечують здійснення (реалізацію), охорони та захист прав і свобод людини та громадянина. Кожне право може бути реалізовано при наявності певних обов'язків для цього, закріплених у правових нормах. Найбільшою мірою такі обов'язки стосовно прав і свобод покладені на державу та її органи.

У той же час уся сукупність правових (юридичних) гарантій забезпечення прав і свобод людини поділяється на однорідні групи, які складають їх систему. Усі гарантії можна поділити на дві великі групи: національні (внутрішньодержавні) та міжнародно-правові. У свою чергу національна система гарантій забезпечення прав і свобод людини включає такі види гарантій, як державний захист, судовий захист та самозахист людиною своїх прав і свобод.

Державний захист прав і свобод людини передбачається насамперед Конституцією України (ст. 3), яка встановлює головний обов'язок держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а також відповідальність перед людиною у своїй діяльності. Це загальне правило закріплює обов'язок держави здійснювати правове регулювання прав і свобод, а також забезпечувати правовими засобами дотримання, виконання та захист прав і свобод.

Відповідними повноваженнями в цій сфері наділений Парламент України, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Гарантом прав і свобод людини і громадянина визначено Президента України. Обов'язки у здійсненні заходів щодо забезпечення прав і свобод входять до повноважень Кабінету Міністрів України, а також усіх інших органів державної виконавчої влади. Для безпосереднього захисту прав і свобод людини від порушень створена система спеціально уповноважених на те правоохоронних органів (міліції, служби безпеки, прокуратури тощо).

Судовий захист прав людини передбачений ст. 55 Конституції України. Кожній людині гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Правосуддя є найбільш демократичним, об'єктивним і справедливим засобом вирішення різноманітних справ, які насамперед пов'язані з правами і свободами людини та громадянина. Тому в Конституції України передбачені гарантії при здійсненні правосуддя.

Серед таких гарантій є принцип, згідно з яким кожна людина має право на правову допомогу, яка у передбачених законом випадках надається безоплатно (ст. 59). Для надання правової допомоги при вирішенні

справ у судах та інших державних органах, а також на забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура.

На захист прав людини та забезпечення гарантій правосуддя спрямовані також конституційні принципи, згідно з якими ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60), ніхто не може бути двічі притягнений до відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61), особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62) тощо.

Нарівні з обов'язком держави та її органів забезпечувати реалізацію та охороняти від порушення права і свободи, а також здійснення судового захисту Конституція України передбачає право кожної людини на самозахист, тобто захищати свої права і свободи від правопорушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (ст. 55).

Кожна людини також має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної чи моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних чи інших органів, їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Ці права на захист своїх прав та інтересів кожна людини може здійснити як шляхом звернення до суду (для судового захисту), так і шляхом звернення до правоохоронних органів у порядку, передбаченому Законом України “Про звернення громадян” [7].

Міжнародний захист прав і свобод людини гарантується як Конституцією України, так і міжнародними актами з прав людини. Зокрема, Конституцією України (ч. 3 ст. 55) передбачено, що кожна людина має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Конституційний статус людини в Україні – одне з найзначніших досягнень на шляху перебудови суспільства. Це переконливий доказ того, що наша держава йде шляхом демократії і гуманізму, буде правову державу. Багато зроблено у сфері політичних прав і свобод, особливо у створенні передумов для розвитку багатопартійності, гласності, інформації, діяльності суспільних організацій. Однак в цілому конституційний статус особистості реалізується далеко не повно і непослідовно. Положення в цій сфері життя не можна назвати благополучним.

Ситуація, що склалася в сфері прав і свобод людини, безумовно, відображає перехідний характер сучасного етапу розвитку українського суспільства. Але “списувати” слабкості та недоліки тільки на це було б невірно. Свою негативну роль відіграють інші фактори: все ще неподолана неповага до прав і свобод людини, відсутність строгої та невідвертої відповідальності за їх порушення, незавершеність законодавства, що страждає від декларативності, а також від слабкості відповідних державних структур.

Виправленню складного положення покликана допомогти Постанова Верховної Ради України від 27 червня 1999 року “Про засади державної політики в Україні в галузі прав людини” [8]. В ній передбачені принципи державної політики в галузі прав людини, а також основні напрями цієї політики.

Найбільш значними напрямками на мою думку є: приведення законодавства України у відповідність з універсальними стандартами прав людини Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи; створення системи адміністративної юстиції з метою захисту прав і основних свобод людини і громадянина; розроблення механізмів реалізації конституційного положення про право людини і громадянина на кваліфіковану правову допомогу, в тому числі безоплатну; удосконалення законодавства і підвищення дієвості судового захисту як гарантії демократизму виборчої системи; конкретизація змісту і меж здійснення конституційного права громадян на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації; розвиток правових основ використання та посилення правових гарантій щодо охорони та захисту конституційного права громадян на проведення мирних зборів, мітингів, походів, інших демонстрацій шляхом прийняття відповідного закону.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
2. Загальна декларація прав людини, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права людини
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.
5. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.
6. Закон України “Про громадянство України” від 16 квітня 1997 р.
7. Закон України “Про звернення громадян” від 22 жовтня 1996 р.
8. Постанова Верховної Ради України “Про засади державної політики в Україні в галузі прав людини” від 17 червня 1999 р.